

**РАДЯНСЬКО-ІРАНСЬКА ТОРГІВЕЛЬНА СПІВПРАЦЯ, 1979 – 1989
(ЗА ДАНИМИ МАТЕРІАЛІВ АРХІВУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РФ)**

Революція в Ірані 1979 р. активізувала перегляд діючих закономірностей у міжнародних економічних відносинах, що оберталися навколо дешевої близькосхідної нафти. Конфронтація Ірану зі США, запровадження санкцій щодо іранської економіки були використані радянським керівництвом задля розширення торгівельної співпраці СРСР з Іраном. Основу торгівельних зв'язків складала договори, підписані між СРСР та Іраном у дореволюційний період, які на відміну від договорів у сфері експорту нафти й газу, не втратили свою чинність після зміни іранського державного устрою.

Радянсько-іранський товарообмін й транзит регулювався Договором про торгівлю й мореплавство (25 березня 1940 р.) та Договором щодо транзитних питань, підписаним 25 квітня 1957р., а введеним у дію 26 жовтня 1962р. Згідно з умовами діючих погоджень, СРСР та Іран мали право реалізовувати транзит необмеженої кількості промислових товарів без додаткового тарифного збору при мінімальній платіжній ставці, на умовах, визначених у двосторонніх контрактах між транспортно-експедиційними організаціями двох держав [1]. Упродовж 1967 – 1978 рр. монополістами на ринку транзитних операцій з боку СРСР було всесоюзне об'єднання «Союззовнтранс», а з боку Ірану – «Моамелате Хареджи». Зміна політичного режиму в Ірані 1978 – 1979 рр. та прихід до влади нової політично-економічної еліти зумовили появу на іранському ринку експедиційної корпорації «Базаргані Доулаті», що перебувала під контролем прем'єра Ірану Базаргані. Дивлячись на революційну перебудову іранської економіки, заміну фірми-партнера, генеральний директор «Союззовнтранс» В. С. Жинкін під час свого перебування у Тегерані 26 червня 1979 р. вручив керівництву «Базаргані Доулаті» листа з пропозиціями розроблення проекту нового договору з питань транзиту [2, л. 102]. Однак, кінцеве доопрацювання проекту відкладалося на невизначений термін, а довгострокові контракти стосовно транзитних операцій з радянською

державною компанією замінювались на аналогічні короткострокові за ініціативою іранської сторони. Подібна ситуація складалася також у сфері договорів по здійсненню операцій з товарообороту між двома державами. З огляду на те, що іранська сторона у зв'язку з революційними подіями була неспроможна проводити переговори щодо підписання нового договору з товарообігу, Торгівельний представник Посольства СРСР в Тегерані запропонував «на перші шість місяців майбутнього іранського року (з 1.04. 1980 по 31.03.1981) зберегти об'єм взаємних поставок у розмірі 50% від об'єму поставок, встановлених за заключний період діючого договору» [3, л. 61]. Торгпред вважався офіційним речником Радянського Союзу в Ірані та головним лобістом радянських інтересів у сфері зовнішньої торгівлі [4]. Контингент товарів, доступних для транзиту на територію обох країн, згідно з чинним Договором, мав встановлюватися на рік з подальшим його продовженням. Саме тому пропозиція Торгпреда підписати контракт з товарообороту на пів року фактично залишала незмінним кількість експортно-імпортних радянсько-іранських поставок, установлених в момент підписання Договору про торгівлю й мореплавання. Подальше продовження строку дії договору на 1981 – 1982 рр. зберігало об'єми взаємних поставок товарів на попередньому рівні за виключенням природного газу, продаж якого СРСР припинявся на невизначений термін [5, л.11].

Розгортання ірансько-іракської війни, виступ Радянського Союзу на боці Іраку у перші роки протистояння неоднозначно вплинули на становище радянсько-іранських торгівельних відносин. З одного боку товарообіг між СРСР й ІРІ намагалися розширити завдяки включенню іранських провінцій до прямих контактів з радянським споживачем, а з іншого – уряд Ірану ініціює бойкот транзитних товарів, що йдуть через радянську територію. Початком залучення провінцій до міждержавних контрактів став візит у лютому 1981р. посла СРСР в Ірані до провінції Гілян, в ході якого відбулася зустріч з генерал-губернатором цієї провінції громадянином Ансарі. Під час ділової розмови були обговорені перспективи радянсько-іранських відносин у сфері торгівлі з

урахуванням інтересів провінції [6, л.33]. Однак, негативна реакція тегеранських ЗМІ з приводу переговорів радянського посла з Ансарі й зневажливі коментарі адміністрації провінції на адресу СРСР завадили процесу децентралізації торгівельних радянсько-іранських відносин [6, л.33]. Поміж цим, політична напруженість у відносинах СРСР з Іраном продовжувала деструктивно позначатися на розвитку транзитної торгівлі. «Починаючи з третьої декади грудня 1982 р., – як зазначається у листі міністра шляхів сполучення СРСР Н. С. Конарева до міністра доріг й транспорту ІРІ Нежаду Хоссейніяну, – іранська залізниця зменшила прийом товарних потягів на станції Джульфа Іранська, що викликало накопичення більше 6 000 вагонів з іранським вантажем на радянській залізній дорозі» [7, л.3]. Іран, таким чином, порушив цілу низку двосторонніх договорів з Радянським Союзом, які стосувалися правил експлуатації залізниць, коректності використання прикордонних транспортних магістралей й зобов'язань, пов'язаних з обслуговуванням прикордонного залізничного транспорту. Згідно з Договором про радянсько-іранське залізничне сполучення від 20 січня 1958 р. приймаюча сторона (у даному випадку іранський уряд) несе відповідальність за надані збитки через неправомірну діяльність галузевих агентів [8]. Договір 1958 р. доповнився радянсько-іранським прикордонним погодженням щодо правил експлуатації залізних доріг, яким визначалася ставка відшкодування за користування вантажними вагонами у розмірі 1 руб./вагоно-добу [7, л.4]. Незважаючи на ризики запровадження штрафних обмежень іранському залізничному транспорту, не беручи до уваги умови транзиту й торгівлі через залізничні станції Джульфа Радянська – Джульфа Іранська, ІРІ в односторонньому порядку 28 вересня 1982 р. припинила пропуск радянських пасажирських вагонів. У відповідь Міністерство шляхів сполучення СРСР заборонило з 21 грудня 1982 р. по 5 березня 1983 р. прийом транзитних вантажів, що йшли через СРСР в Іран. З 12 січня 1983р. до 17 лютого 1983 р. заборона була поширена на відвантаження радянських товарів, відправлених до Ірану. Конарев також оприлюднив розмір штрафу за зрив транзитних

домовленостей на суму 4 млн. руб., який мав виплатити іранський уряд у найкоротші терміни [7, л.4 – 5].

Поступова нормалізація радянсько-іранських торгівельних відносин розпочалася у середині 1984 р., коли ІРІ за власною ініціативою пішла на відновлення контактів з СРСР [9, с.388]. Візит до Москви завідувача Департаменту МЗС Ірану у справах Європи й Америки Мохамеда Садра завершився згодою СРСР продовжити на 1984 – 1985 рр. дію договору про товарообіг з незмінним контингентом товарів [10, л. 99].

Завершення ірансько-іракської війни, вивід радянських військ з Афганістану сприяли зосередженню урядів СРСР й Ірану на вирішенні проблем з об'ємами товарообігу та інтенсивністю транзитної торгівлі між обома державами. Знову актуальним стало питання розроблення проекту Договору про товарообмін й транзитну торгівлю. З метою підготовки тексту проекту Договору, а також розгляду питання збільшення ліміту технічного кредиту на кліринговому рахунку і взаємного надання кредитів у зв'язку з відновленням газових поставок до Тегерану прибула делегація радянських спеціалістів строком на сім днів [11, л.144]. Результатом роботи радянської делегації стали домовленості щодо розширення закупівлі в СРСР товарів народного споживання й оприлюднені ключові положення радянсько-іранської торгівельної співпраці, що були включені до пунктів Довгострокової програми торгово-економічної, науково-технічної співпраці між СРСР й ІРІ, підписаної 22 червня 1989 р. у Москві. До головних умов торгівельно-економічної співпраці, які продовжили свою дію навіть після розпаду Радянського Союзу, належали: збільшення об'ємів товарообігу на основі рівноправ'я, взаємної вигоди; розширення асортименту товарів й обміну готовими виробами, промисловою продукцією за рахунок повного використання вільних промислових потужностей для забезпечення потреб обох країн; поглиблення обміну інформацією щодо експортних можливостей СРСР й Ірану; активна участь в національних й міжнародних торгівельних виставках, організованих обома державами; регулярне технічне обслуговування поставленої техніки;

широке залучення до прикордонної торгівлі іранських провінцій [12]. Підписана програма співпраці у своїй торгівельно-економічній частині сприяла не лише розширенню торгівельних можливостей Радянського Союзу та Ісламської Республіки Іран, але й накреслювала перспективи створення радянсько-іранського транзитного торгівельного коридору, здатного об'єднати радянський та близькосхідний ринки на протилежному економічному проникненню США в район Затоки. Однак, політична криза в СРСР з подальшим його розпадом завадили втіленню накреслених довгострокових перспектив у життя.

Таким чином радянсько-іранські торгівельні відносини у післяреволюційний для Ірану період відзначилися певною стабільністю, що полягала у збереженні чинності двосторонніх договорів, регулюючих прикордонну, транзитну торгівлю й товарообмін. Наявність спільного кордону, запровадження США щодо Ірану санкцій визначили зацікавленість Ірану у тісній торгівельній співпраці з СРСР, що пройшла етапи від часткового заморожування до підписання безпрецедентної програми торгівельно-економічної співпраці, націленої на замикання частини близькосхідного регіону на радянсько-іранському торгівельному коридорі.

Література

1. Соглашение между СССР и Ираном по транзитным вопросам от 25 апреля 1957 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/1901495>
2. Исходящие ноты Посольства СССР в Иране в МИД Ирана // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.63. – П.265. – Д.1. – 1979. – 242 л.
3. Входящие ноты МИД ИРИ в Посольство СССР в ИРИ // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.65. – П.270. – Д.3. – 1981. – 196 л.
4. Договор о торговле и мореплавании между СССР и Ираном от 25 марта 1940 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/742417068>

5. Входящие ноты МИД ИРИ в Посольство СССР в ИРИ // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.65. – П.270. – Д.4. – 1981. – 211 л.
6. Ноты Посольства СССР в Иране // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.65. – П.270. – Д.1. – 1981 – 183 л.
7. Ноты, памятные записки, меморандумы Посольства СССР в Иране // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.67. – П.274. – Д.2. – 1983. – 184 л.
8. Соглашение о Советско-Иранском железнодорожном сообщении от 20 января 1958 г. №912 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/1901907>
9. Ушаков В. Внешняя политика Исламской Республики Иран после революции 1978 – 1979 гг.: дис. ... д.и.н.: 07.00.15 / Ушаков Вячеслав Алексеевич. – М., 1997. – 542 с.
10. Ноты, памятные записки, меморандумы Посольства СССР в Иране // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.68. – П.277. – Д.2. – 1984. – 166 л.
11. Ноты, памятные записки, меморандумы Посольства СССР в Иране // АВПРФ. – Ф.174. – Оп.73. – П.296. – Д.2. – 1989. – 195 л.
12. Долгосрочная программа торгово-экономического и научно-технического сотрудничества между Союзом Советских Социалистических Республик и Исламской Республикой Иран на период до 2000 года от 22 июня 1989 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawsector.ru/data/dos09/txc09924.htm>.